

УДК 310.1

ПРАВОТВОРЧІ ПОМИЛКИ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

І. Янишина

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна*

У статті висвітлено стан наукового дослідження правотворчих помилок, здійснено їх загальнотеоретичну характеристику.

Ключові слова: правотворчість, правотворча помилка.

Інтенсивний розвиток системи джерел права зумовлює збільшення кількості та урізноманітненість правових регуляторів, а також посилює увагу до їх якості. І це підставно, адже у системі джерел права України спостерігається низка деформацій і, зокрема, значної кількості правотворчих помилок.

Питання правотворчих помилок не обділене увагою як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, зокрема, вони висвітлені у працях В.М. Баранова, І.О. Билі-Сабадаш, М.М. Вопленка, Ж.О. Дзейко, Т.В. Кашаніної, В.М. Карташова, В.М. Косовича, О.С. Лашкова, О.Б. Лісюткіна, В.М. Сирих та ін.

Проте, і до сьогодні дискусійними залишаються питання їх юридичної природи та видових особливостей.

У науковій літературі правотворчу помилку розуміють по-різному. Так В.М. Баранов правотворчою помилкою називає офіційно реалізовану, добросовісну оману, результат неправильних дій нормотворчого органу, який порушує загальні принципи або конкретні норми правотворення, що не відповідає рівню та закономірностям державно-необхідного розвитку регульованих відносин тягне за собою шляхом видання хибної норми права несприятливі соціальні юридичні наслідки [1, с. 129]. На думку А.С. Лашкова, правотворчою помилкою є неадекватний (відставання чи випередження досягнутого рівня зрілості регульованих відносин) економічним, політичним, психологічним, організаційним цілям, логіко-гносеологічним закономірностям правотворення результат офіційного оприлюднення юридичної норми, інституту права, який порушує в силу добросовісної омани чи умисного протиправного діяння загальні принципи чи конкретні правила правотворення, що викликає чи здатний викликати негативні соціальні та юридичні наслідки та виступає основою для вимоги від зобов'язаної сторони усунути допущену помилку, відшкодувати спричинену шкоду [2, с. 11]. Водночас В.М. Сирих під правотворчою помилкою розуміє відступ від вимог правотворчої техніки, логіки, граматики, яке знижує якість нормативно – правового акта, ускладнює його тлумачення і перешкоджає реалізації норм права в конкретних відносинах [3, с. 189].

Зокрема, Т.М. Москалькова визначає правотворчу помилку як прийняття норми закону, реалізація якого на практиці породжує несправедливість і соціальну напруженість (потрясіння), тягне інші негативні суспільно-політичні, економічні, фінансові чи соціальні наслідки, знижує рівень гарантованості прав та інтересів особи, ефективність правозастосовчої діяльності, підриває основи державної безпеки, руйнує принципи побудови демократичного суспільства і системи управління [4, с. 18].

На думку А.Б. Лісюткіна, правотворча помилка – це негативний результат, обумовлений складністю і суперечністю соціального розвитку і неправильністю юридично значущих дій учасників суспільних відносин, який перешкоджає досягненню поставленої мети і припускає можливість виникнення або зміни суб'єктивних прав і юридичних обов'язків учасників суспільних відносин [5, с. 21–26].

Складність формулювання поняття правотворчої помилки зумовлена полісемізмом самого слова помилка, яке у тлумачних словниках вживається у таких значеннях, як: 1) неправильність у підрахунках, написанні слова; неправильність, неточність у певному механізмі, пристрої, схемі; 2) неправильна думка, хибне уявлення про когось, про щось; 3) некоректність результату певних дій; дія, яка призводить до некоректного результату [6, с. 1041]; 4) невірність, промах, огріх, обмовка чи непорозуміння, погане, помилкове розпорядження чи вчинок, ненавмисний вчинок або мимовільне, ненавмисне викривлення чогось [7, с. 780]; 5) неправильність у підрахунках, написанні слова; похибка; неправильне уявлення про когось, щось [8, с. 787]; неправильність у вчинках, діях; некоректність результату певних дій [9, с. 118].

Різновидом помилок є юридична помилка, якою називають негативний результат, що зумовлений складністю та суперечливістю соціального розвитку та неправильністю юридично значущих дій учасників суспільних відносин, який перешкоджає досягненню поставлених цілей та передбачає можливість виникнення або зміни суб'єктивних прав та юридичних обов'язків учасників суспільних відносин [5, с. 26]; неправильне знання, яке отримане особою під впливом омани стосовно юридичних обставин щодо вчинюваного нею діяння [10, с. 20]; негативне і шкідливе соціально-правове відхилення в юридичній діяльності, яке є результатом добросовісної помилки її суб'єктів та (чи) учасників, виявляється у вигляді погрішності (дефекту, недоліку) в її змісті і формі на всіх стадіях юридичного процесу і спричинює певні юридичні наслідки [11, с. 11].

Деякі вчені ототожнюють поняття «помилка у праві» з поняттям «юридична помилка». Так, під помилками у праві розуміють неадекватне, алогічне уявлення дієздатної особи про характер та наслідки своєї поведінки [12, с. 654]; негативний результат, який перешкоджає досягненню офіційно проголошених цілей, прав і свобод, охоронюваних законом інтересів, що характеризується наслідками помилок у вигляді соціальної шкоди, яка наноситься суспільним відносинам (дестабілізація існуючої економічної системи, політичного устрою, правопорядку; негативний вплив на ефективність дії норм права у суспільстві) [13, с. 8–9].

Правотворча помилка є видовим поняттям по відношенню до поняття «правова помилка» в обсяг якого входять також правореалізаційні, правозастосовчі та правотлумачні помилки.

Поняття помилки часто визначається за допомогою слів недоліку та дефекти, а інколи ототожнюється з ними. Щоправда, видається, що трактування поняття «помилка» через слово «недолік», є невдалим, оскільки в українській мові слово «недолік» є похідним від дієслова «лічити» та означає невідповідність у кількісних показниках. Відтак, слово «недолік», яке використовується в юриспруденції, є калькуванням з російської мови («недостаток»), якому в українській мові відповідниками є «хиба», «вада».

Часто поняття «помилка» ототожнюється з поняттям «дефект» (дефект права, правовий дефект). Хоча у цьому випадку має місце родове (дефект) та видове (помилка) поняття. Так, у тлумачних словниках дефект інтерпретують як ваду, псування, помилку, ушкодження, відхилення, патологію [14]; а у законодавстві

України під дефектом розуміють невідповідність до вимог, встановлених виробником та законодавством [15], відхилення якості, форми або фактичних розмірів елементів та конструкцій від вимог нормативно технічної чи проектної документації [16].

Отже, якщо дефекти є невідповідністю властивостей реального та ідеального явища, а різновидом такої невідповідності є і помилка, то правотворчі помилки є видом ширшого родового поняття «дефекти права».

Стосовно ознак правотворчих помилок є велика кількість авторських позицій, що суттєво відрізняються між собою.

Натомість О.Б. Лісюткін відстоює позицію, що ознаками помилки у праві є наступні: помилка є ненавмисною неточністю, що зумовлена неможливістю свідомості передбачати настання негативного результату; помилка володіє подвійною природою – об'єктивно-суб'єктивною; помилка по своїй суті завжди «об'єктивно-протиправне явище», оскільки вона не відповідає суспільно значущій меті і перешкоджає досягненню позитивного результату; помилка припускає можливість виникнення, зміни або припинення правовідношення; помилка – негативне явище, яке сприяє формуванню умов для настання несприятливих наслідків для тих або інших учасників відносин [5, с. 20–26]. При цьому до ознак помилок у праві належать такі: вони є негативним результатом, як наслідок неправильної вольової дії соціального суб'єкта; вони повинні бути суттєвими, тобто перешкоджати особі реалізувати свої права, свободи та законні інтереси; є об'єктивно протиправним явищем соціальної дійсності; потребують проведення відповідних юридично значимих процедур з метою виявлення та виправлення помилки у встановленому законом порядку; мають неумисний характер та сприяють створенню умов для настання негативних наслідків для учасників правовідносин [17].

Так, О.Б. Купцова до основних ознак правотворчої помилки зачислює: створення перешкод досягненню офіційно проголошених цілей держави; невідповідність правового регулювання потребам державно-правового розвитку; наявність дисфункційної діяльності держави [18, с. 460–467].

Водночас, А.А. Морозова до ознак правотворчої помилки зачислює: неумисність помилки; неможливість застосування будь-якого виду юридичної відповідальності за допущення правотворчої помилки; наявність негативного результату; наявність спеціального суб'єкта допущення помилки; наявність офіційного визнання та спеціальної процедури виправлення [19, с. 5–11].

Поряд з цим, у юридичній літературі ведеться дискусія стосовно того, що слід вважати правотворчою помилкою, діяльністю чи її результатом. Одні автори (Н.В. Карташова, А.А. Топоров та ін.) під помилкою розуміють відхилення у правотворчій діяльності. Зокрема, В.М. Карташов пропонує безпосередньо аналізувати помилкову правотворчу діяльність та основні її властивості, в тому числі і її результати (помилки та їх наслідки).

Однак, більшість авторів (Ж.О. Дзейко, О.С. Лашков, Є.В. Лукашева та ін.) дотримуються думки, що під правотворчою помилкою слід розуміти саме неадекватний результат правотворчої діяльності.

Але видається, що помилка може мати місце як на будь-якій стадії правотворчості (діяльнісна форма, яка виражається у неналежній діяльності правотворчого суб'єкта), так і у чинних джерелах правах (документальна форма). Поява документальної форми правотворчих помилок зумовлена порушенням вимог правотворчої техніки, а діяльнісної – правотворчої технології.

Правотворчі помилки перешкоджають або унеможливають досягнення очікуваного результату правового регулювання, оскільки, безсумнівно, перешкоджа-

ють ефективній реалізації правових норм, що тягне за собою негативні соціальні, політичні та правові наслідки. Однак слід звернути увагу на те, що такі негативні наслідки можуть бути як реальними, так і потенційними, адже виявлення правотворчої помилки протягом нетривалого періоду дії закону може запобігти настанню таких наслідків, однак не нівелює сам факт існування правотворчої помилки та пов'язане з цим зниження якості правового регулювання. При цьому варто відрізнити помилки при творенні законів та правотворчі новації, які також за своєю суттю часто є відступленням від загальноприйнятих норм правотворення, але спричиняють запровадження нової позитивної практики та є реакцією на зміни суспільних відносин.

У науковій літературі обговорюється питання і про форму вини при вчиненні помилок (умисел, необережність). Наявні з цього приводу погляди можна поділити на дві основні групи. Одні вчені (М.Л. Давидова, Е.В. Казгерієва, В.В. Лазарев, О.С. Лашков) обстоюють позицію, що суб'єктивну сторону правотворчих помилок може становити як необережність, так і умисел. Так, В.В. Лазарев вважає, що помилка передбачає вияв волі – негативної чи позитивної, в формі дії чи бездіяльності, але обов'язково тієї, яка не відповідає вимогам, що визнані в цьому суспільстві та правовій системі дійсними [20, с. 140]. А М.Л. Давидова застерігає, що пов'язування правотворчих помилок лише з ненавмисними діями законодавця породжує бажання видати свої дії чи бездіяльність за правотворчу помилку і уникнути відповідальності [21, с. 317].

Інші вчені (В.М. Баранов, Ж.О. Дзейко, Н.В. Карташова, П.Б. Євграфов) вважають, що юридична помилка може бути лише добросовісною, тобто без умислу на її вчинення [22, с. 120].

Видається, що питання про умисел чи необережність є актуальним лише в тому випадку, коли аналізувати помилки у правотворчій діяльності, яка залежить від суб'єкта правотворення і в подальшому може лише стати підставою для притягнення до юридичної відповідальності правотворчого суб'єкта. Що ж до помилок у джерелах права, то вони є явищем об'єктивним та проявляються у хибах правових документів, що своєю чергою, може зумовити правозастосовчі та правореалізаційні помилки.

Для розкриття правової природи правотворчих помилок важливою є їх диференціація на окремі види. В юридичній літературі висловлюються різноманітні міркування стосовно класифікації правотворчих помилок.

Поширеними критеріями класифікації правотворчих помилок є: галузі законодавства (помилки у конституційному, цивільному, кримінальному та інших галузях), дуальний характер права (помилки у приватній чи публічній галузях), ступінь істинності (спірні та безспірні помилки), зовнішня форма джерел права, в яких допускаються помилки (в міжнародних договорах, конституціях, кодексах, законах тощо), сфери впливу (помилки в економічній, політичній, соціальній та інших сферах), характер відкритості (явні та латентні помилки), ступінь поширення (поширені та непоширені помилки), характер наслідків (помилки, які нанесли матеріальну, моральну чи організаційну шкоду; спричинили неправильну орієнтацію юридичної практики або ріст протиправної активності), елементи структури правової норми, в яких допущено помилку (помилки у гіпотезі, диспозиції, санкції), ступінь юридичного врегулювання певної сфери суспільних відносин (помилки, які допущені через відсутність регламентації, недостатність регламентації чи надмірну регуляцію).

Окрім того, правотворчі помилки класифікують за такими критеріями: за психологічним механізмом формування – умисні та неумисні правотворчі помилки

[2, с. 11]; за видом порушених вимог правотворчі помилки поділяють на три класи: юридичні, логічні та граматичні помилки, які, своєю чергою, диференційовані на окремі види [23]; за формами усунення (виправлення) – ті, що можуть бути усунені самим правотворчим органом в процесі його діяльності (такі помилки деякі вчені (наприклад С.В. Поленіна [24, с. 26]) не вважають правотворчими в прямому розумінні) та помилки, які виявляються після набуття нормативним актом законної сили [25, с. 249–257]; за рівнем складності (за характером наслідків) виділяють елементарні (прості) та системні (багатофакторні) помилки [26, с. 26–41]; залежно від ознак, що характеризують якість закону, в разі закріплення яких допущені помилки: ознаки, які характеризують зміст та ознаки, які стосуються зовнішньої форми [27, с. 304].

Оскільки правотворчі помилки допускаються як в процесі правотворчої діяльності, так і в її результатах – джерелах права, оптимальним видається поділ на помилки в правотворчій діяльності та помилки в її результатах.

Важливим критерієм для диференціації правотворчих помилок в результатах правотворчої діяльності (джерелах права) є техніко-технологічні вимоги, що ставляться до відповідного джерела права.

При цьому, видається, що техніко-технологічні вимоги слід було б поділити на дві групи, а саме: формальні (структурні, реквізитні тощо) та змістовні (мовні, логічні тощо). А відтак, правотворчі помилки можна диференціювати на змістовні та формальні, які в свою чергу, можна поділити на підвиди.

Водночас зазначимо, що деякі помилки можна віднести як до змістовних, так і до формальних. Такими помилками передусім є логічні, тому їх варто виділити в окрему групу.

Аналіз такого явища, як правотворча помилка, дає підстави виокремити такі її ознаки: вона допускається суб'єктом правотворчості; є різновидом правової помилки; є правовим дефектом; спричинена недотриманням техніко-технологічних вимог у правотворчості; допускається як у правотворчій діяльності, та у джерелах права.

Все це дає підстави під правотворчою помилкою розуміти правовий дефект, що допущений суб'єктом правотворчості у самій діяльності та у джерелах права, що спричинена недотриманням техніко-технологічних вимог.

Таке розуміння поняття та юридичної природи правотворчих помилок дає змогу з'ясувати їх основні видові закономірності.

Список використаної літератури

1. *Баранов В.М.* Истинность норм советского права / В.М. Баранов. – Саратов, 1989. – С. 129.
2. *Лашков А.С.* Правотворческие ошибки. Проблемы теории и практики : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук / А.С. Лашков. – СПб, 1999. – С. 11.
3. *Сырых В.М.* Теория государства и права : учебник для вузов / В.М. Сырых. – М. : Былина, 1998. – 704 с.
4. *Москалькова Т.Н.* Законотворческие ошибки: понятие, виды и пути противодействия / Т.Н. Москалькова // Правотворческие ошибки: понятие, виды, практика и техника устранения в постсоветских государствах : материалы международного научно-практического круглого стола (29–30 мая 2008 г.) / под. ред. В.М. Баранова, И.М. Мацкевича. – М. : Проспект, 2009. – С. 17–25.
5. *Лисюткин, А.Б.* О понятии категории «ошибка» в юриспруденции: Логико-филологический аспект / А.Б. Лисюткин. // Правоведение. – 1996. – № 3 (214). – С. 20–26.

6. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
7. *Даль В.И.* Толковый словарь живого великорусского языка / В.И. Даль. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vidahl.agava.ru>
8. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. – Т. 2 / уклад. В.В. Яременко та О.М. Сліпушко. – К. : Аконіт, 2008 – 928 с.
9. Словник української мови : у 10-ти т. / редкол. К.І. Білодід та ін. – К., 1976. – Т. 7.
10. *Фаткуллина М.Б.* Юридические и фактические ошибки в уголовном праве: проблемы квалификации : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук / М.Б. Фаткуллина. – Екатеринбург, 2001. – 24 с.
11. *Карташова Н.В.* Понятие ошибки в профессиональной юридической деятельности / Н.В. Карташова, А.А. Топоров // Актуальные проблемы правоведения : сборник тезисов научной конференции студентов, аспирантов и соискателей. – Ярославль, 1997. – С. 11.
12. Юридична енциклопедія : в 6 т. – Т. 4 / редкол. Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Українська енциклопедія, 2002. – 720 с.
13. *Голубева М.Л.* Судебная ошибка: теоретико-прикладной анализ : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Голубева Марина Львовна. – Н. Новгород, 2009. – 30 с.
14. Електронна енциклопедія Вікіпедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до : <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%D1%82>
15. Наказ Міністерства транспорту та зв'язку Про затвердження Правил експлуатування акумуляторних свинцевих стартерних батарей колісних транспортних засобів і спеціальних машин, виконаних на колісних шасі від 02.07.2008 р. № 795.
16. Наказ Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України Про затвердження нормативних актів: «Правила обстежень, оцінки технічного стану та паспортизації зовнішніх мереж і споруд водопостачання й каналізації» та «Положення про безпечну та надійну експлуатацію зовнішніх мереж і споруд водопостачання й каналізації» від 03.04.1998 р. № 69.
17. Теорія держави і права : підручник ; за заг. ред. Н.І. Матузова та А.В. Малько. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до : <http://www.bibliotekar.ru/teoria-gosudarstva-i-prava-1/106.htm>
18. *Купцова О.Б.* Правотворческие ошибки как деструктивный фактор функционирования государства / О.Б. Купцова // Правотворческие ошибки: понятие, виды, практика и техника устранения в постсоветских государствах : материалы международного научно-практического круглого стола (29–30 мая 2008 г.) / под. ред. В.М. Баранова, И.М. Мацкевича. – М. : Проспект, 2009. – С. 460–467.
19. *Морозова Л.А.* Правотворческие ошибки и процессуальные средства их устранения / Л.А. Морозова // Государство и право. – 2010. – № 1. – С. 5–11.
20. *Лазарев В.В.* Роль Конституционного Суда Российской Федерации в установлении и преодолении ошибок законодателя / В.В. Лазарев // Правотворческие ошибки: понятие, виды, практика и техника устранения в постсоветских государствах : материалы международного научно-практического круглого стола (29–30 мая 2008 г.) / под. ред. В.М. Баранова, И.М. Мацкевича. – М. : Проспект, 2009. – С. 139–152.
21. *Давыдова М.Л.* Явные и неявные ошибки законодателя: проблемы классификации и правовое последствия / М.Л. Давыдова // Правотворческие ошибки: понятие, виды, практика и техника устранения в постсоветских государствах : материалы международного научно-практического круглого стола (29–30 мая 2008 г.) / под. ред. В.М. Баранова, И.М. Мацкевича. – М. : Проспект, 2009. – С. 317–326.
22. *Карташов В.Н.* Ошибочная правотворческая деятельность (дискуссионные вопросы понимания) / В.Н. Карташов // Правотворческие ошибки: понятие, виды, практика и

- техника устранения в постсоветских государствах : материалы международного научно-практического круглого стола (29–30 мая 2008 г.) / под. ред. В.М. Баранова, И.М. Мацкевича. – М. : Проспект, 2009. – С. 115–122.
23. *Лукашева Е.В.* Законотворческие ошибки / Е.В. Лукашева // Гражданин и право. – 2000. – № 3.
  24. *Поленина С.В.* Законотворчество в Российской Федерации / С.В. Поленина. – М. : Институт государства и права РАН, 1996. – 145 с.
  25. *Морозова Л.А.* Процессуальные средства устранения правотворческих ошибок / Л.А. Морозова // Правотворческие ошибки: понятие, виды, практика и техника устранения в постсоветских государствах : материалы международного научно-практического круглого стола (29–30 мая 2008 г.) / под. ред. В.М. Баранова, И.М. Мацкевича. – М. : Проспект, 2009. – С. 249–257.
  26. *Малько А.В.* Правотворческая политика как средство предупреждения и устранения ошибок в законодательстве / А.В. Малько // Правотворческие ошибки: понятие, виды, практика и техника устранения в постсоветских государствах : материалы международного научно-практического круглого стола (29–30 мая 2008 г.) / под. ред. В.М. Баранова, И.М. Мацкевича. – М. : Проспект, 2009. – С. 26–41.
  27. *Дзейко Ж.О.* Законотворча техніка в Україні: історико-теоретичне дослідження : монографія / Ж.О. Дзейко. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. – С. 360.

ПРАВОТВОРЧЕСКИЕ ОШИБКИ: ОБЩЕТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

И. Янишина

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, 79000 Львов, Украина*

В статье показано состояние научных исследований правотворческих ошибок, осуществляется их общетеоретическая характеристика.

Ключевые слова: правотворчество, правотворческая ошибка.

LAW-MAKING MISTAKES: GENERAL THEORETICAL ASPECTS

I. Yanyshyna

*Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska Str. 1, UA – 79000 Lviv, Ukraine*

The article deals with the state of scientific researches on the law-making mistakes; their general theoretical characterization is presented.

Key words: law-making, law-making mistake.

*Стаття: надійшла до редакції 14.12.2012
прийнята до друку 14.01.2013*